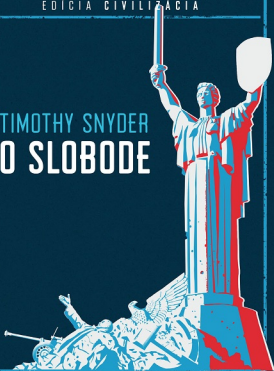

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

TIMOTHY SNYDER O SLOBODE

Naplnia nás to dobrým pocitom. Myslíme si, že by sme boli dokonale slobodní, keby nebolo sveta za našimi hranicami, ktorý nám ubližuje. Stačí však odstránenie niečoho vo svete skutočne na to, aby sme sa mohli cítiť slobodní? Nie je rovnako dôležité, ba dokonca možno ešte dôležitejšie, niečo pridať?

premedia

SPOLOČNOSŤ

premedia

TIMOTHY SNYDER V SLOVENČINE

Krvavé územie. *Európa medzi Hitlerom a Stalinom*

Čierna zem. *Holokaust ako história a varovanie*

O tyranii. *Dvadsať ponaučení z 20. storočia*

Cesta do neslobody. *Rusko, Európa, Amerika*

Naša nemoc. *Ponaučenia o slobode podľa nemocničného denníka*

TIMOTHY SNYDER
O SLOBODE

Z angličtiny preložil
Igor Slobodník

premedia

Timothy Snyder: O slobode

Prvé vydanie

Copyright © 2024 by Timothy Snyder

Translation © Igor Slobodník, 2024

Slovak edition © Vydavateľstvo Premedia, 2024

All rights reserved

ISBN 978-80-8242-310-8

Tým, ktorí chcú žiť slobodne

Obsah

Predslov	9
Úvod: Sloboda	19
Zvrchovanosť	38
Nepredvídateľnosť	78
Mobilita	125
Faktickosť	173
Solidarita	204
Záver: Vláda	233
<i>Dodatok</i>	<i>282</i>
<i>Poznámky</i>	<i>284</i>
<i>O autorovi</i>	<i>356</i>
<i>Podakovania</i>	<i>357</i>

P r e d s l o v

„Čo na to poviete?“ spýtala sa Maria oblečená vo svetlých šatách a smiala sa; ja som sa zatiaľ skláňal popod rám dverí jej vzorne uprataného obydlija, aby som vykročil do slnečného svitu a rozvalín. „Všetko ako má byť?“ Pritakal som. Vyložené koberce a prikrývky s geometrickým vzorom mi pripomenuli ukrajinské futuristické umenie. Káble vedúce ku generátoru na elektrinu starostlivo poskladané, fľaše s vodou umiestnené tak, aby boli vždy poruke. Na posteli otvorená hrubá kniha.

Pred plechovým príbytkom, jej dočasným ubytovaním poskytnutým medzinárodnou organizáciou, sa na šnúre sušili vlnené svetre. Na lavici ako otvorená Pandorina skrinka ležala pekná drevená zásuvka vyložená plstou. Keď som ju poobdivoval, Maria sa ponúkla, že mi ju daruje. Šlo o jednu z mála spomienok na jej domček ležiaci po bombardovaní a ostreľovaní v ruinách priamo pred nami. Nervózne pozrela na nebo za prelietajúcim lietadlom. „Všetko sa stalo,“ vzdychla, „a nič z toho nebolo potrebné.“

Mariin dom bol rovnako ako všetky ostatné v jej dedine zničený počas ruského vpádu do Ukrajiny. Posad-Pokrovske, na južnom výbežku krajiny, sa nachádza na línii, kde sa ruský postup podarilo zastaviť. Dedina leží v úrodnom regióne uprostred slnečnicových polí. Ukrajinská armáda Rusov koncom roku 2022 vytlačila mimo dostrelu ich delostrelectva, takže sa do obce dalo vrátiť či navštíviť ju, ako to v septembri 2023 robím ja.

Prisadnem si na lavicu k Marii, počúvam ju a premýšľam o slobode. Áno, dedinu oslobodili. Sú však jej obyvatelia slobodní?

Z Mariinho života nepochybne zmizlo čosi strašné: každodenná hrozba násilnej smrti, okupácia v podaní trýzniteľov a vrahov. Možno však dokonca aj za týchto okolností hovoriť o slobode?

Maria má 85 rokov a žije sama. Keď nedávno získala útulný malý domov, je určite slobodnejšia, než keď bola bezdomovkyňou. Vďačí za

to pomoci rodiny a dobrovoľníkov. Vďačí za to aj krokom vlády, vlády, s ktorou sa vďaka účasti na voľbách cíti spojená. Maria si nestázuje na osud. K slzám ju dojme až to, keď sa rozhovorí o obrovských výzvach, ktorým čelí jej prezident.

Ukrajinské slovo *deokupácia*, ktoré v našom rozhovore používame, je výstižnejšie než konvenčnejšie *oslobodenie*. Ponúka nám príležitosť zamyslieť sa nad tým, čo – okrem konca útlaku – potrebujeme, aby sme sa cítili slobodní. Koniec koncov, dalo to námahu, aby staršia žena dospela do štádia, že môže privítať hostí a normálne, dôstojne ako človek komunikovať. Len ťažko si viem predstaviť Mariu ako úplne slobodnú osobu bez domu so stoličkou a vyzametným chodníkom vedúcim na cestu, ktorý jej umožňuje využívať chodúľku.

Sloboda neznamená len neprítomnosť zla, ale aj prítomnosť dobra.

JUH UKRAJINY POKRÝVA STEP, jej sever lesy. Rovnaké myšlienky o slobode sa ma zmocňujú aj počas návštevy deokupovanej obce na severe krajiny. Svoje deti som zveril príjemným, priateľským školám mesta New Haven v štáte Connecticut a vybral sa do opustenej školskej budovy v Jahidnom, ktorú ruskí okupanti premenili na malý koncentračný tábor. Väčšinu času, čo bola dedina okupovaná, Rusi držali 350 osôb, teda všetkých jej obyvateľov, natlačených v suteréne školy, na ploche necelých 200 štvorcových metrov. Z dedinčanov bolo 70 detí, najmladšie len batola.

Z Jahidného okupantov vyhnali v apríli 2022, navštívil som ho v septembri. Ruskí vojaci na prízemí zničili nábytok. Na stenách po nich ostali nápisy dehumanizujúce Ukrajinco. V budove nefungovala elektrina. Pri svetle mobilného telefónu som sa pobral do pivnice a skúmal som detské kresby na múroch. Dokázal som prečítať ich slová („Nie vojne“), moje deti mi neskôr pomohli identifikovať postavy (napríklad Podvodníka z videohry Among Us).

Pri zárubni dverí som objavil dva kriedou písané zoznamy, menoslov ľudí, ktorí umreli: na jednej strane tí, ktorých Rusi popravili (bolo ich, ak som dobre počítal, sedemnást'), na druhej strane tí, ktorí umreli na choroby a od vyčerpania (opäť, ak som dobre počítal, bolo ich desať').

Keď som Jahidne navštívil, preživší už pivnicu dávno opustili. Boli však slobodní?

Oslobodenie znamená, že človeka zbavili útrap. Dospelí však potrebujú podporu a deti novú školu. Je veľmi dôležité, že sa okupácia obce skončila. Bolo by však nesprávne, ak by sa príbeh Jahidného skončil v okamihu, ako sa z podzemia vynoril posledný väznený, rovnako by bolo nesprávne ukončiť príbeh Posadu-Pokrovského v okamihu, keď sa skončilo bombardovanie dediny.

Muž, ktorému zverili kľúče od školy v Jahidnom, ma požiadal o pomoc pri vybudovaní detského ihriska. Uprostred zničujúcej vojny to môže znieť ako zvláštna túžba. Rusi raketami zabíjajú deti, unášajú ich, aby ich rusifikovali. Ale neprítomnosť týchto zločinov nestačí, ako nestačí ani koniec okupácie. Deti potrebujú miesta, kde by sa mohli hrať, behať a plávať, kde môžu byť samy sebou. Dieťa nedokáže postaviť ihrisko či bazén. Čaro mladosti spočíva v zistení, že také veci na svete jestvujú. Vybudovať štruktúry slobody – pre mladých rovnako ako pre starých – si vyžaduje vynaložiť kolektívne úsilie.

UKRAJINU SOM OPAKOVANE NAVŠTÍVIL počas vojny a písania knihy o slobode. Jej hlavný námet je tu hmatateľný všade navôkol. Mesiac po tom, ako Rusko napadlo Ukrajinu, som sa zhováral s niekoľkými ukrajinskými poslancami: „Keď sme sa rozhodli, že ostaneme, zvolili sme si slobodu.“ „Bojujeme za svoju slobodu.“ „Sloboda sama osebe je voľbou.“

Nehovorili tak len politici. Keď sa vo vojnu sužovanej Ukrajine zhováram s vojakmi, vdovami a farmármi, s aktivistami a novinármi, opakovane znie slovo *sloboda*. Zaujalo ma, ako ho používali. Keďže významnú časť ich krajiny okupuje národ s genocídnymi zámermi, zdalo by sa, že Ukrajinci majú dobrý dôvod hovoriť o slobode ako o *zbavení* sa zla, ako o jeho neprítomnosti. Nik z nich však slobodu takto neformuloval.

Keď som sa jednotlivých partnerov spýtal, čo rozumejú pod pojmom *sloboda*, ani jeden z nich ju neoznačil za stav bez Rusov. Istý Ukrajinec mi povedal: „Ak hovoríme o *slobode*, nemyslíme tým slobodu od niečoho.“ Iný definoval víťazstvo ako „byť za niečo, nie proti niečomu“. Okupanti ľuďom vzali pocit, že svet sa pred Ukrajinou začal otvárať, že nasledujúcemu pokoleniu sa bude žiť lepšie, že dnešné rozhodnutia sa blahodarne prejavia o niekoľko rokov neskôr.

Odstrániť útlak, dosiahnuť čosi, čomu filozofi hovoria „negatívna sloboda“, malo zásadný význam. Ukončenie okupácie, porážka zla však predstavovali len nutnú podmienku slobody, nie slobodu samotnú.

Vojak v rehabilitačnom stredisku mi povedal, že sloboda znamená príležitosť pre každého naplniť po vojne zmysel života. Veterán čakajúci na protézu konštatoval, že slobodu pre neho predstavuje úsmev na tvári syna. Pre mladého vojaka na dovolenke slobodu stelesňujú deti, ktoré by raz chcel mať. Valerij Zalužnyj, ich veliteľ, mi v zastrčenej miestnosti určenej na štábne porady tvrdil, že sloboda je pre neho všedný život naplnený vyhlídkami.

Sloboda bola pre nich budúcnosťou, v ktorej sú niektoré veci rovnaké a iné lepšie. Bola životom, ktorý sa vetví a rastie.

V TEJTO KNIHE si kladiem za cieľ definovať *slobodu*. Splnenie úlohy sa začína tým, že slovo zachránim pred nadužívaním a zneužívaním. Obávam sa, že v mojej vlasti, v Spojených štátoch, hovoríme o slobode a veľmi neuvažujeme, čo to vlastne je. Američania majú často na mysli neprítomnosť niečoho: okupácie, útlaku či dokonca vlády. Jednotlivec užíva slobodu, myslíme si, keď mu v živote neprekáža vláda. V našom všeobecnom povedomí vyznávame negatívnu slobodu.

Je nepochybné lákavé uvažovať o slobode ako o rovnici my proti svetu, čo nám koncept negatívnej slobody umožňuje. Ak jediný problém predstavujú prekážky, potom s nami musí byť všetko v poriadku. Napĺňa nás to dobrým pocitom. Myslíme si, že by sme boli dokonale slobodní, keby nebolo sveta za našimi hranicami, ktorý nám ubližuje. Stačí však odstránenie niečoho vo svete skutočne na to, aby sme sa mohli cítiť slobodne? Nie je rovnako dôležité, ba dokonca možno ešte dôležitejšie, niečo pridať?

Ak chceme byť slobodní, nemôžeme len negovať, musíme s niečím aj vysloviť súhlas. Niekedy budeme musieť ničieť, ale častejšie budeme musieť tvoriť. Vo väčšine prípadov budeme musieť prispôbiť tak svet, ako aj samých seba, na základe toho, čo vieme a aké hodnoty vyznávame. Potrebujeme tie správne štruktúry, morálne aj politické. Mravnosť je neoddeliteľnou súčasťou slobody.

Ako píše básnik „kamenné múry nerobia väzenie, kovové tyče nerobia klietku“. Niekedy stačia a inokedy nie. Útlak netvorí len prekážky, je za ním ukrytý ľudský zámer. V ukrajinskom Donecku premenili opustenú továreň na laboratórium umenia; ruskí okupanti z rovnakej budovy urobili mučiareň. Suterén školskej budovy, ako v Jahidnom, možno zmeniť na koncentračný tábor.

Mimochodom, prvé nacistické koncentračné tábory zriadili v baroch, hoteloch a na zámkoch. Dachau, prvý stály tábor, vznikol v opustenej továrni. Auschwitz v minulosti slúžil ako poľská vojenská základňa, jej poslaním bolo brániť ľudí pred nemeckým útokom. Kozelsk, sovietsky tábor pre vojnových zajatcov, kde pred masovou popravou držali poľských dôstojníkov, zriadili v bývalom kláštore – práve v tom, kde sa v Dostojevského Bratoch Karamazovovcoch odohrá rozhovor so známou otázkou: Ak je Boh mŕtvy, je všetko dovolené?

Nijaká vyššia sila z nás nerobí slobodných ľudí, rovnako ako ich z nás nerobí jej neprítomnosť. Príroda nám dáva šancu byť slobodnými, nič menej a nič viac. Hovorí nám, že sa „rodíme slobodní“, to však nie je pravda. Rodíme sa ukričaní, spútaní pupočnou šnúrou, pokrytí krvou matky. To, či sa staneme slobodnými ľuďmi, závisí od krokov iných, od štruktúr, ktoré tieto kroky umožnia, od hodnôt, ktoré týmto štruktúram vdýchnu život, a až následne od záblesku spontánnosti a od odvážnosti rozhodnutí, ktoré spravíme.

Štruktúry, ktoré nám bránia alebo naopak dávajú krídla, sú fyzické a morálne. Je dôležité, ako o slobode hovoríme a uvažujeme. Sloboda sa začína tým, že svoju myseľ zbavíme nesprávnych myšlienok. *Jestvujú* správne a nesprávne myšlienky. Vo svete relativizmu a zbabelosti je sloboda oným absolútnom, hodnotou nad všetky hodnoty. Nie je to preto, že sloboda predstavuje jediné dobro, pred ktorým sa všetky ostatné musia skloniť. Je to preto, že sloboda predstavuje stav, v ktorom v nás i medzi nami môže prúdiť všetko to dobré.

Nie je to ani preto, že slobodu tvorí vzduchoprázdno, ktoré zaplnilo priestor po mŕtvom Bohu a vyprázdnenom svete. Sloboda nie je neprítomnosťou, ale prítomnosťou, životom, v ktorom si volíme viacero záväzkov a vzájomne ich kombinujeme. Cnosti sú skutočné, rovnako skutočné ako hviezdne nebo nad nami; ak sme slobodní, naučíme sa ich rozoznávať, prejavujeme ich, vdýchneme im život. Postupom času nás voľba cností definuje ako ľudí s konkrétnou vôľou a individualitou.

AK BY SME PRIJALI TĚZU, že sloboda je negatívna, neprítomnosť toho či onoho, vznikol by dojem, že na dosiahnutie slobody potrebujeme len odstrániť prekážky. Pri takomto uvažovaní je sloboda východiskovým stavom vesmíru, a keď jej z cesty odstránime prekážky, prinesie nám ju nejaká vyššia moc. Tento myšlienkový pochod je naivný.

Nám Američanom nahovorili, že sme slobodu dostali do vienka od otcov zakladateľov, dala nám ju naša národná povaha či kapitalistická ekonomika. Nič z toho nie je pravdou. Slobodu nemožno nikomu dať. Nie je to niečo, čo sa dedí. Hovoríme o Spojených štátoch ako o „slobodnej krajine“, nijaká krajina však nie je slobodná. Y. F. Mebrahtuová, eritrejská poetka a disidentka, si všíma rozdiel medzi rétorikou utláčateľov a utláčaných, konštatujúc „*oni* hovoria o krajine, *my* hovoríme o ľuďoch“. Slobodní môžu byť len ľudia. Ak uveríme, že z nás slobodných ľudí urobí niečo iné, nikdy sa nedozvieme, čo musíme urobiť. Len čo človek uverí, že slobodu mu niekto dáva, stratil ju.

My Američania sme si zvykli na myšlienku, že slobodu získame, ak z cesty odstránime prekážky a že to za nás urobí kapitalizmus. Viera v tento či akýkoľvek iný vonkajší zdroj slobody nás vedie do pasce. Ak si slobodu spájame s vonkajšími silami a niekto nám povie, že vonkajší svet je plný hrozieb, slobodu obetujeme na oltár bezpečnosti. Dáva nám to zmysel, keďže v srdci sme už boli neslobodní. Uverili sme, že môžeme slobodu vymeniť za bezpečnosť. Dopúšťame sa osudnej chyby.

Sloboda a bezpečnosť idú v skutočnosti ruka v ruke. Preambula Ústavy USA nás nabáda, aby sme sa o „požehnanie slobody“ usilovali spolu so „všeobecným blahobytom“ a „obranou pre všetkých“. Musíme dosiahnuť slobodu a bezpečnosť. Ak majú byť ľudia slobodní, musia sa cítiť bezpečne, najmä v detstve. Musia dostať príležitosť spoznať jeden druhého a svet. Ak z nich vyrastú slobodní ľudia, sami sa rozhodnú, aké riziká podstúpia a aké dôvody na to budú mať.

Keď Rusko napadlo Ukrajinu, prezident Volodymyr Zelenskyj svojim spoluobčanom nepovedal, že majú vymeniť slobodu za bezpečnosť. Povedal im, že ostáva v krajine. Po návšteve v Jahidnom som sa s ním rozprával v kyjivskom úrade chránenom vrecami piesku. Vyhnanie okupantov pokladal za šancu na obnovu tak slobody, ako aj bezpečnosti. Povedal mi, že „strata slobody znamenala koniec bezpečnosti“ a „zánik bezpečnosti znamenal stratu slobody“.

SLOBODA ZNAMENÁ vedieť, na čom nám záleží, a tieto hodnoty potom uplatniť v živote. Závisí teda od toho, čo môžeme urobiť – a to zasa závisí od iných, ľudí, ktorých poznáme, aj tých, ktorých nepoznáme.

Keď píšem tieto úvodné riadky sediac v nočnom vlaku z Kyjiva na západ, viem, koľko času mi ostáva po poľskú hranicu. Poznanie ma naplňa istým pocitom bezpečnosti a zároveň mi dáva voľnosť na prácu – vďaka práci iných. Ktosi cudzí položil koľajnice a opravuje ich, keď ich poškodí ostreľovanie, ktosi iný postavil vagóny a stará sa o ich údržbu, ktosi ďalší vedie vlak. Keď ukrajinské ozbrojené sily vyženú z nejakého mesta okupantov, vztýčia v ňom vlajku a na internete zverejnia fotografie. Ukrajinci však pokladajú mesto za oslobodené, až keď doň obnovia železničnú dopravu.

Ruskí propagandisti tvrdia, že nejestvuje pravda ani dobro, takže všetko je dovolené. S dôsledkami tohto postoja som sa na oslobodenom ukrajinskom území stretol všade, v masových hrobách, ktoré som videl v Buči, v dedinách premenených na ruiny ako Posad-Pokrovske, v koncentračných táboroch ako Jahidne. Ruskí vojaci hovoria o ukrajinských mestách, ktoré zničili, ako o „oslobodených“. A skutočne, všetko, čo z ich pohľadu predstavuje prekážku, odstránili. Buldozénom môžu odhrnúť sutiny a mŕtve telá, ako to urobili v Mariupole, postaviť tam iné obytné domy a začať v nich predávať byty. V tomto negatívnom význame slova *sloboda* môžu slobodne vraždiť a kraďnúť.

Kolesá a koľajnice podo mnou zo mňa nerobia slobodného človeka, umožňujú mi však napredovať vytvárajúc tak podmienky mojej slobody, ktoré by som sám vytvoriť nedokázal. Ak by toto vlakové spojenie nejestvovalo a ak by Rusi zničili kyjivskú železničnú stanicu, bol by som o čosi menej slobodným človekom. Ukrajinci sa nestali slobodnejšími, keď Rusi zničili občiansku vybavenosť a školské budovy.

Slobodu nezískavame odmietaním vlády, ale presadzovaním slobody ako návodu na dobré vládnutie. Som presvedčený, že ak naše úvahy odvinie od správnej definície slobody, dospejeme k správnej podobe vlády. Knihu preto začínam úvodom venovaným slobode a končím záverom venovaným vládnutiu. Päť kapitol medzi týmito dvomi textmi ukazuje smer od filozofie k politike.

AKO SA SLOBODA prejavuje v našich životoch? Spojenia medzi slobodou ako zásadou a slobodou ako praxou predstavujú *päť podob slobody*.

Vytvárajú svet, v ktorom ľudia konajú na základe hodnôt. Nepredstavujú pravidlá ani nariadenia. Predstavujú však logické, morálne

a politické spojenia medzi spoločnými činmi a formovaním slobodných jednotlivcov. Podoby slobody pomáhajú rozlúsknuť zdanlivo neriešiteľnú hádanku: slobodný človek je jednotlivcom, nik sa však nestáva jednotlivcom osamote; slobodu pociťujeme v našom živote, je však výsledkom práce viacerých pokolení.

Päť podôb pozostáva zo *zvrchovanosti*, teda nadobudnutej schopnosti robiť správne rozhodnutia; *nepredvídateľnosti*, teda sily prispôbiť fyzické vlastnosti nášho okolia osobným potrebám; *mobility*, teda schopnosti premiestňovať sa v priestore a čase sledujúc súbor hodnôt; *faktickosti*, teda ovládnutia sveta, ktoré nám ho umožňujú pretvárať; a *solidarity*, uznania faktu, že každý jednotlivec má právo byť slobodným.

Útrapy zo slobody sa začínajú vzápätí po tom, ako sa skončia útrapy rodičky. Malé dieťa má schopnosť hodnotiť svet a meniť ho a tieto nevyhnutné predpoklady sa u neho rozvinú s pomocou iných a v ich spoločnosti. Vtedy hovoríme o *zvrchovanosti*.

Keď malý ľudský tvor podrastie, naučí sa vidieť svet takým, aký je, a predstaviť si, akým by mohol byť. Zvrchovaná osoba kombinuje zvolené cnosti s možnosťami vonkajšieho sveta, aby získala niečo nové. *Nepredvídateľnosť* je preto druhou podobou slobody.

Naše telá potrebujú životný priestor. Ako mladí nedokážeme vytvoriť podmienky, ktoré by nám umožnili byť zvrchovanými a nepredvídateľnými. Len čo však takéto podmienky vzniknú, búrime sa presne proti tým inštitúciám, ktoré ich umožnili, a ideme vlastnou cestou. Táto *mobilita*, tretia podoba slobody, si zaslúži podporu.

Naša sloboda nám postačuje len na to, aby sme robili veci, ktoré zvládneme, a aby sme šli tam, kam ísť môžeme. Neznáme veci nás môžu raniť, poznanie nám dáva moc. Štvrtou podobou slobody je *faktickosť*.

Nijaký jednotlivec nedosiahne slobodu sám osebe. Prakticky a eticky znamená sloboda pre teba slobodu pre mňa. Toto poznanie sa volá *solidarita*, je poslednou podobou slobody.

Riešenie problému slobody nespočíva – ako si myslia niektorí pravičiarci – v odpore voči vláde, či v jej odmietnutí. Riešením nie je – ako si myslia niektorí ľavičiarci – ani prehliadanie či odmietanie rétoriky slobody.

Sloboda legitimizuje vládu. Podoby slobody nám ukazujú ako.

TÁTO KNIHA SLEDUJE logiku argumentácie a logiku života. Prvé tri podoby slobody sa vzťahujú k rozličným obdobiam života: zvrchovanosť k detstvu; nepredvídateľnosť k mladosti; mobilita k prvým rokom dospelosti. Faktickosť a solidarita sú zrelymi podobami slobody, ktoré umožňujú uplatniť jej iné podoby. Každdej podobe je zasvätená jedna kapitola.

V úvode som vychádzal z vlastného života počnúc spomienkou, keď som prvý raz uvažoval o slobode: v lete 1976, teda v roku 200. výročia vojny za nezávislosť. Pokúsim sa na základe piatich desaťročí vlastných omylov ukázať, ako sme dospeli k nesprávnemu chápaniu niektorých aspektov slobody a ako ho možno korigovať. V závere opisujem dobré vládnutie, ktoré môžeme nastoliť spoločne. Predstavujem si v ňom Spojené štáty, ktoré dosiahli rok 2076, teda zavřšili tristo rokov jestvovania, ako krajinu slobodných ľudí.

Kapitoly sú rozdelené do medailónov. Niektoré prinášajú spomienky, ktoré sa vynorili, keď som sa usiloval premýšľať o tej-ktorej filozofickej otázke. Záblesky rozpamätúvania viedli k istej úvahe. Umožňujú voči vlastnej osobe za mladi využiť skromnú verziu Sokratovej metódy: spochybňovať zmysel slov či životné návyky a takto istým spôsobom evokovať veci, ktoré sú už známe. Zmyslom je pokúsiť sa dopátrať pravdy o Spojených štátoch a o slobode, ktorá mi predtým nebola zrejmá – a ktorá by mi nebola zrejmá ani dnes, ak by som nenadobudol konkrétne skúsenosti.

Ide o filozofickú metódu hodnú (verím) historika, čo je napokon mojou profesiou. Opieram sa o príklady z dejín; o minulosti niektorých regiónov viem viac než iní. Toto je kniha o Spojených štátoch, porovnávam ich však so západnou Európou, strednou a východnou Európou, Sovietskym zväzom a nacistickým Nemeckom.

Vedím voľnú diskusiu so starovekými, modernými aj súčasnými filozofmi. Niekedy zdroje svojich odkazov nekonkretizujem; čitateľ, ktorý túto potrebu pociťuje, si ich nájde. Explicitne však citujem piatich mysliteľov: Frantza Fanona, Václava Havla, Leszka Kořakowského, Edith Steinovú a Simone Weilovú. Nejde o americké osobnosti, v USA nie sú veľmi známe; s malými výnimkami v Spojených štátoch nikdy nežili, ani o nich nepísali. Intelektuálne postrčenie prichádzajúce z inej tradície (či pojem pochádzajúci z iného jazyka) nám môže pomôcť prekonať nedorozumenia. Od každého mysliteľa preberám koncept, ktorý polemiku posúva ďalej; netvrďím pritom, že jeden s druhým (či so mnou) bezo zvyšku súhlasia.

Kniha je konzervatívna v tom zmysle, že vychádza z tradičného uvažovania; je však radikálna, keďže navrhuje niečo nové. Jej materiálom je filozofia, pevne sa však opiera o vlastnú skúsenosť. Do knihy som zaradil aj niekoľko viet, ktoré som si poslal ako textové správy v hmlistých okamihoch znovunadobudnutého vedomia ležiac na nemocničnej posteli a zápasiac s chorobou, ktorá ma takmer pripravila o život. Časť argumentácie som sformuloval počas prednášok pre väzňov zariadenia s najvyšším stupňom stráženia. Mnohé z toho, čo nasleduje, som napísal počas troch ciest do Ukrajiny postihnutej vojnou.

Zásadné otázky mi položili čitatelia. Moje knihy *Krvavé územie* a *Čierna zem*, štúdie masového vraždenia, vyvolali verejné diskusie, ktoré ma priviedli k etickému námetu predkladanej knihy. Ak dokážem opísať to najhoršie z dejín ľudstva, nemohol by som mu naordinovať aj to najlepšie? Po zverejnení politickej brožúry *O tyranii* a knihy o dejinách súčasnosti *Cesta do neslobody* som dostal otázku, ako by mohli vyzerat' lepšie Spojené štáty. Ponúkam svoju odpoveď.

Definovať slobodu predstavuje iný druh ambície ako ju brániť. Kladiem zásadné otázky svojmu predošlému „ja“; takéto otázky kladiem iným; a iní ich kladú mne. Metóda je časťou odpovede: objektívna pravda o slobode jestvuje, nedopracujeme sa k nej však izolovane alebo dedukciou. Sloboda je pozitívna; nájsť správne slová na jej opísanie rovnako ako ju žiť je tvorivým aktom.

Kniha si kladie za cieľ ísť príkladom cností, ktoré vyzdvihuje. Verím, že je tak rozumná, ako aj nepredvídateľná. Chce svoju tému uchopiť triezvo, ale zároveň sa nebráni experimentovaniu. Neoslavuje to, čím sme, ale slobodu, o ktorú by sme sa mali usilovať.

Za oknami vychádza slnko. Hranica sa blíži. Je letný deň a ja sa opäť pohrúžim do úvah.

T. S.

Trat' Kyjiv – Dorohusk

Vozeň č. 10, kupé č. 9

6.10 hod., 10. septembra 2023

ÚVOD

Sloboda

VÝROČIE

Je leto 1976, slnečné popoludnie na farme kdesi v štáte Ohio. Útržky oblakov rýchlo križujú nebo; pod nohami škripe štrk. Šestročný chlapec, ktorému ťahá na siedmy rok, stojí v rade vedľa domu na farme, aby rozhodol zvon: som to ja v útľom detstve plnom rozličných scenárov budúcnosti.

Štrková cesta sa dvíha od okresky. Končí sa na vrchole kopca, medzi javorom rozťahujúcim konáre ponad prvé rady kukuričného poľa a starým platanom, ktorý domu dáva tieň. Na javore je upevnená hojdačka, ktorá sa ešte pomaly pohybuje zo strany na stranu, len pred chvíľou som z nej zoskočil. Cesta popri dome pokračuje k dvom sýpkam na kukuricu a starej drevenej stodole, potom sa zúži na chodník zvažujúci sa k jazierku. Po oboch stranách cesty sa rozprestierajú polia, na ktorých možno nájsť skameneliny a kamenné hroty šípov; teraz ich zakrývajú predlžujúce sa steblá kukurice.

Som na farme s maminou rodinou, aby som oslávil viaceré na leto pripadajúce narodeniny a pripomenul si 200 rokov americkej nezávislosti. Každý bratranec a každá sesternica v rade od najstarších po najmladšieho sa vystrieda pri zvone. Jeho zvláštne dvojité zazvonenie ma sprevádza celým detstvom: pekný vysoko posadený hlahol, po ktorom nasleduje čudný hlbší zvuk, keď sa srdce zvona po druhý raz neúmyselne dotkne jeho okraja. Zvon má kaz.

Prišiel rad na mňa. Zvon váži pomaly toľko čo ja, je však bezpečne uchytený a viem, ako ho rozkývať. Ruky pevne objímu povraz, zavriem oči a nakloním sa dozadu, aby moje telo pôsobilo ako páka. O ostatné

sa postará zemska príťažlivosť. Zvon sa rozozvučí, jeho zvuk je vďaka kazu nezameniteľný. Otvorím oči, ešte stále som nahnutý dozadu a vidím len blankyt. Myslím na slobodu.

Keď sa už pri zvone vystriedali všetky deti, spoločne sa presúvame dovnútra nabiele natretou, zatienenou verandou, na jej vzdialenejšej stene visí obrovský kel. Na chvíľu sa zdržím, hľadám tenisky, potom vstúpim do kuchyne a ako posledný sa pridávam do kruhu ticho vzdávajúceho hold okamihu. Kútikom oka zachytím košík s poštou na odoslanie namontovaný na stene za mnou. Známkou s motívom Zvonu slobody majú nápis s biblickým prikázaním, ktoré sa nachádza na jeho tele: v roku výročia „ohláste slobodu pre všetkých obyvateľov krajiny“.

Zvon slobody má prasklinu. Vidno ju aj na známke. Odľali ho roku 1752 pre Kapitول štátu Pensylvánia vo Filadelfii pri príležitosti iného výročia, polstoročnice listiny privilégii vtedajšej kolónie. Poškodenie sa objavilo, keď ho rozozvučali na výročie narodenia Georgea Washingtona roku 1846.

Nasledujúce slová onoho biblického verša naznačujú, ako interpretovať prasklinu: „Vtedy každý dostane do vlastníctva svoj majetok a každý sa vráti k svojmu rodu.“ (Kniha Levitikus 25. kapitola, 10. verš). V 19. storočí abolicionisti tieto slová čítali ako výzvu ukončiť otroctvo v Amerike. Zvon na pensylvánskom Kapitole prijali za svoj symbol a dali mu meno, pod ktorým ho poznáme dnes. Zvon slobody si neskôr osvojilo aj hnutie bojovníčok za zrovnoprávnenie žien.

Roku 1976 poštová známka kodifikovala vlasteneckú legendu, že zvon pomenovaný na počesť slobody sa rozozvučal pri príležitosti vyhlásenia nezávislosti; došlo k nemu vo Filadelfii v júli 1776. Jedno ani druhé nie je pravda. Zvon slobody svoje meno dostal v odkaze na tých, ktorí nijakú slobodu nezískali. Použili ho, aby vzývali svetlejšiu budúcnosť, nie aby pripomínali ideálnu minulosť.

Pre dieťa predstavovala dvestoročnica vzniku Spojených štátov niekoľko nástrah. Výročie ma uvádzalo do sveta, v ktorom sme pred dvomi storočiami slobodu nadobudli tým, že sme sa zbavili britského impéria. My Američania sme teda mali už navždy ostať slobodní. Zvon slobody ako dvestoročný symbol nijako neodkazoval na ženy a černochove a naopak, oznamoval nám, že už dávno sme dosiahli dokonalú a konečnú podobu slobody.

Na prvý pohľad sa zdá byť logické, že sloboda je vlastne neprítomnosť vlády, a zdá sa byť spravodlivé, že vláda nemá všetkým bez

výnimky zasahovať do života. Tento intuitívny prístup svoju hodnotnosť čerpá z dejín vykorisťovania. Tradične sa niektorí ľudia pokladali za slobodných, lebo zneužívali prácu otrokov a žien. Tí, ktorí veria vo svoju slobodu, lebo ovládajú ostatných, ju definujú negatívne, ako neprítomnosť vlády, pretože len vláda dokáže oslobodiť otrokov či zrovnoprávniť ženy. Spojenie Zvona slobody a americkej revolúcie nedáva odpoveď na otázku, čo je vlastne sloboda a komu zvoní hrana.

Ako chlapec, ktorému ťahalo na siedmy rok, som počúval o *tajnej železnici* a uvažoval, aké by to bolo ukrývať sa v pivnici farmárskeho domu. Nezišlo by mi však na um spýtať sa, či americká nezávislosť priniesla slobodu všetkým. Moji čierni vrstovníci takúto otázku nemuseli klásť, odpoveď na ňu ponúkal samotný život.

L E T Y

Rozľahne sa hlahol zvona. Čas slobody. Čas večere. Keďže najbližšie mám narodeniny ja, postavím sa na čelo radu. Pohostenie sa začína pri dverách vedúcich z verandy, potom sa pult ťahá pozdĺž vonkajšej steny kuchyne: najprv kukurica (voda ešte vrije), neskôr mäso, zelenina a zemiaková kaša, hrnce s ďalším jedlom a chlieb, zákusky a káva. Pre záujemcov je na terase pripravený melón, treba ho ešte nakrájať, jesť sa má vonku.

Jeden stôl je v kuchyni, ďalšie sú rozostavené na prízemí, niektoré pod portrétmi predkov. Medzi podobizňami visí aj výpis z katastra nehnuteľností o majiteľoch domu a potvrdenie štátu Ohio o nepretržitom storočnom vlastníctve. Rodina mojej matky tu prežila vojnu proti Britom roku 1812, občiansku vojnu, prvú svetovú vojnu aj Veľkú hospodársku krízu. Moja mama sa v dome narodila počas druhej svetovej vojny. Otec prišiel na svet v inej časti okresu, v inom farmárskom dome.

Mama ma na svet priviedla v nemocnici pomenovanej po vynálezcovi pochádzajúcom z Ohia počas vietnamskej vojny a niekoľko týždňov po pristáti prvého človeka na Mesiaci roku 1969. Let stroja ťažšieho než vzduch bratia Wrightovci úspešne vyskúšali len niekoľko kilometrov severnejšie, dvojplôšník postavili v bicyklovej dielni v Daytone.

Dayton bol významným americkým strediskom inovácií a priemyslu. Tam sa uskutočnil prvý komerčný let nákladného lietadla a prvý vzlet a pristátie helikoptéry. Roku 1900 tam vybudovali železničný